

Тема 3-4. Проективні методи вивчення особистості.

Теоретична частина. Загальна характеристика проективних методик.

Проективні методи є спеціальною технікою клініко-експериментального дослідження тих особливостей особистості, які якнайменше доступні безпосередньому спостереженню.

Термін «проективні» був вперше використаний Л. Френком для об'єднання вже відомих на той час, але, здавалося б, таких надзвичайно далеких один від одного методичних прийомів, як асоціативний тест Юнга, тест Роршаха, ТАТ та інших.

Виділивши деякі формальні ознаки, властиві більшості проективних методів, Л. Френк спробував дати їм класифікацію. Ця класифікація, не дивлячись на велику кількість інших, із запропонованими пізніше змінами і доповненнями сьогодні якнайповніше характеризує проективну техніку.

Наведена класифікація як найповніше охоплює діапазон проективних методик.

1. Методики доповнення:

ь Набір слів-стимулів. Від досліджуваного вимагається назвати слова, які «спадають на думку у зв'язку з почутим словом (асоціативний тест К.Г. Юнга);

ь Набір незавершені речень або розповідь, які вимагають завершення («Незавершені речення»);

ь Питання, на який необхідно дати певну кількість відповідей («Хто Я?»).

2. Методики інтерпретації:

ь Набір картинок, фотографій. Від респондента вимагається скласти розповідь (ТАТ, САТ) по запропонованих картинках; відповісти на питання по запропонованих ситуаціях на картинках (Тест фрустрації Розенцвейга, Тест Жиля); відібрати приємні-неприємні картинки-фотографії (Тест Сонді).

3. Методики структуризації:

ь Малоструктурований матеріал (Тлумачення випадкових форм Г. Роршаха).

4. Методики вивчення експресії:

ь Аналіз почерку, тощо.

Методики вивчення продуктів творчості. Предметом інтерпретації є малюнок, який малює досліджуваний:

ь «Будинок - Дерево - Людина»;

ь «Людина»;

ь «Два будинки»;

ь «Малюнок сім'ї»;

ь «Піктограма»;

ь «Автопортрет»;

ь «Картина світу»;

ь «Вільний малюнок»;

ь «Неіснуюча тварина»).

Розрізняють наступні групи проєктивних методик:

1. Конститутивні. Техніки, що входять в цю категорію, характеризуються ситуацією, в якій потрібно особистості створити якусь структуру з неструктурованого матеріалу, тобто пропонується який-небудь «аморфний» матеріал, якому необхідно надати значення. Прикладами таких методик можуть служити: «Незавершені речення», «Незавершені малюнки», «Плями Г. Роршаха».

2. Конструктивні. Пропонуються оформлені деталі (фігурки людей, тварин, моделі їх житла, тощо), з яких потрібно створити осмислене ціле і пояснити його. Сценотест, наприклад, складається з мініатюрних людських фігур, фігурок тварин, дерев і предметів повсякденного життя. Досліджуваному, створюють різні сцени з свого життя (або задані їм експериментатором), а по певних особливостях цих сцен і розповіді про них робляться висновки як про особистість їх творця, так і про специфіку соціального оточення. Відмінність між цією категорією і конститутивною групами між «сирим» і «переробленим» матеріалом. Останній, у формі будівельних кубиків, шматочків мозаїки і тому подібного, піддається швидше впорядковуванню, ніж моделюванню за шаблоном. Можливо, ця відмінність покажеться дуже тонким, але кожний сам визначає рівень складності. Прикладом, що відноситься до даної категорії, може служити тест «Малюнок людини» або інші форми рисуночних завдань, відмінні від «вільного виразу» згідно власним схильностям.

3. Інтерпретаційні методи (пояснювальні) - досліджуваний повинен тлумачити деякий стимул, виходячи з власних міркувань - ТАТ- хороша ілюстрація цього виду методик. Особистості пропонуються таблиці-картини, на яких змальовувані відносно невизначені ситуації, допускаючи неоднозначну інтерпретацію. В ході дослідження респондентом складається невелика розповідь, в якій необхідно вказати, що привело до змальовуваної ситуації, що відбувається в даний час, про що думають, що відчувають дійові особи, ніж ця ситуація завершиться. Передбачається, що досліджуваний ідентифікує себе з «героєм» розповіді, що дає можливість розкриття внутрішнього світу, його відчуттів, інтересів і спонукань.

4. Катартичні (очищення). Пропонується здійснення ігрової діяльності в особливо організованих умовах. Наприклад, психодрама у вигляді імпровізованого театрального уявлення дозволяється суб'єкту не тільки афектно відреагувати (ігровий катарсис) - а тим самим добитися терапевтичного ефекту, що дає досліднику можливість знайти конфлікти, тощо. Ігрові техніки заносять в дію фантазію досліджуваного, і тому, є типовим прикладом даної категорії.

5. Експресивні. Аналіз почерку, особливостей мовного спілкування. Здійснення досліджуваним образотворчої діяльності, малюнок на вільну або задану тему, наприклад, методика «Дім-дерево-людина», «Малюнок сім'ї». За малюнком робляться висновки про афектну сферу особистості, рівень психосексуального розвитку та інші особливості.

6. Імпресивні. Використовується для дослідження емоційної сфери особистості. Ці методики ґрунтуються на вивченні результатів вибору стимулів з ряду запропонованих. Досліджуваний вибирає найбажаніші. Наприклад, тест Люшера, що складається з 8 кольорових квадратів. Пред'являються всі квадрати з проханням вибрати найприємніший. Процедура повторюється з квадратами, що залишилися, до тих пір, поки у результаті утворюється ряд, в якому кольори розташовуються за їх привабливості. Психологічна інтерпретація виходить з символічного значення кольору.

Практична робота №1

Мета: Розвивати вміння проходити та оброблювати результати проєктивних методик дослідження особистості.

Хід роботи:

1. Тест «Хто Я?» (М. Кун, Т. Макпартленд; Модифікація Т.В. Румянцевой).

Тест використовується для вивчення змістовних характеристик ідентичності особистості. Питання «Хто Я?» безпосередньо пов'язані з характеристиками власного сприйняття людиною самої себе, тобто з її образом «Я» або Я-концепцією.

Інструкція: «Протягом 12 хвилин вам необхідно дати якомога більше відповідей на одне питання, що відноситься до вас самим: «Хто Я?». Постарайтеся дати якомога більше відповідей. Кожну нову відповідь починайте з нового рядка (залишаючи деяке місце від лівого краю аркуша). Ви можете відповідати так, як вам хочеться, фіксувати всі відповіді, які приходять вам у голову, оскільки в цьому завданні немає правильних або неправильних відповідей. Також важливо помічати, які емоційні реакції виникають у вас під час виконання даного завдання, наскільки важко чи легко вам було відповідати на це питання».

Відповідаючи на питання «Хто Я?», людина вказує соціальні ролі і характеристики-визначення, з якими вона себе ідентифікує, тобто вона описує значущі для неї соціальні статуси та ті риси, які, на її думку, пов'язані з нею.

Таким чином, співвідношення соціальних ролей та індивідуальних характеристик говорить про те, наскільки людина усвідомлює та приймає свою унікальність, а також наскільки їй важлива приналежність до тієї чи іншої групи людей.

Відсутність у самоописі індивідуальних характеристик (показників рефлексивної, комунікативної, фізичної, матеріальної, діяльної ідентичностей) при вказівці безлічі соціальних ролей («студент», «перехожий», «виборець», «член сім'ї») може говорити про недостатню впевненість у собі, про наявність у людини побоювань у зв'язку з саморозкриттям, вираженої тенденції до самозахисту.

За співвідношенням соціальних ролей та індивідуальних характеристик стоїть питання про співвідношення соціальної та особистісної ідентичності. При цьому під особистісною ідентичністю розуміють набір характеристик, який робить людину подібною самій собі і відмінною від інших, соціальна ідентичність же трактується в термінах групового членства, приналежності до більшої чи меншої групи людей.

Соціальна ідентичність домінує у випадку, коли у людини спостерігається високий рівень визначеності схеми «ми - вони» і низький рівень визначеності схеми «я - ми». Особистісна ідентичність превалює у людей з високим рівнем визначеності схеми «я - вони» і низьким рівнем визначеності схеми «ми - вони».

При інтерпретації тесту використовується шкала аналізу ідентифікаційних характеристики

Вона включає в себе 24 показника, які, об'єднуючись, утворюють сім

узагальнених показників-компонентів ідентичності:

I. «Соціальне Я» включає 7 показників:

1. пряме позначення статі (юнак, дівчина; жінка);
2. сексуальна роль (коханець, коханка; Дон Жуан, Амазонка);
3. навчально-професійна рольова позиція (студент, навчаюся в інституті, лікар, спеціаліст);
4. сімейна належність, що виявляється через позначення сімейної ролі (дочка, син, брат, дружина тощо) або через вказівка на родинні стосунки (люблю своїх родичів, у мене багато рідних);
5. етнічно-регіональна ідентичність включає в себе етнічну ідентичність, громадянство (росіянин, татарин, громадянин, росіянин та ін) і локальну, місцеву ідентичність (з Ярославля, Костроми, сибірячка тощо);
6. світоглядна ідентичність: конфесійна, політична приналежність (християнин, мусульманин, віруюча);
7. групова приналежність: сприйняття себе членом будь-якої групи людей (колекціонер, член товариства).

II. «Комунікативна Я» включає 2 показника:

1. дружба або коло друзів, сприйняття себе членом групи друзів (один, у мене багато друзів);
2. спілкування або суб'єкт спілкування, особливості та оцінка взаємодії з людьми (ходжу в гості, люблю спілкуватися з людьми; вмію вислухати людей);

III. «Матеріальне Я» має на увазі під собою різні аспекти:

- опис своєї власності (маю квартиру, одяг, велосипед);
- оцінку своєї забезпеченості, ставлення до матеріальних благ (бідний, багатий, заможний, люблю гроші);
- ставлення до зовнішнього середовища (люблю море, не люблю погану погоду).

IV. «Фізичне Я» включає в себе такі аспекти:

- суб'єктивне опис своїх фізичних даних, зовнішності (сильний, приємний, привабливий);
- фактичне опис своїх фізичних даних, включаючи опис зовнішності, хворобливих проявів і місця розташування (блондин, зріст, вага, вік, живу в гуртожитку);
- пристрасті в їжі, шкідливі звички.

V. «Діяльне Я» оцінюється через 2 показника:

1. заняття, діяльність, інтереси, захоплення (люблю розв'язувати задачі); досвід (був у Болгарії);
2. самооцінка здатності до діяльності, самооцінка навиків, умінь, знань, компетенції, досягнень, (добре плаваю, розумний; працездатний, знаю англійську).

VI. «Перспективне Я» включає в себе 9 показників:

1. професійна перспектива: побажання, наміри, мрії, пов'язані з навчально-професійною сферою (майбутній водій, буду хорошим учителем);
2. сімейна перспектива: побажання, наміри, мрії, пов'язані з сімейним статусом (буду мати дітей, майбутня мати тощо);
3. групова перспектива: побажання, наміри, мрії, пов'язані з груповою приналежністю (планую вступити в партію, хочу стати спортсменом);
4. комунікативна перспектива: побажання, наміри, мрії, пов'язані з друзями, спілкуванням.
5. матеріальна перспектива: побажання, наміри, мрії, пов'язані з матеріальною сферою (отримаю спадщину, зароблю на квартиру);
6. фізична перспектива: побажання, наміри, мрії, пов'язані з психофізичними даними (буду піклуватися про своє здоров'я, хочу бути накачаним);
7. діяльнісна перспектива: побажання, наміри, мрії, пов'язані з інтересами, захопленнями, конкретними заняттями (буду читати) і досягненням певних результатів (досконало вивчу мову);
8. персональна перспектива: побажання, наміри, мрії, пов'язані з персональними особливостями: особистісними якостями, поведінкою і т. п. (хочу бути більш веселим, спокійним);
9. оцінка прагнень (багато чого бажаю, прагне людина).

VII. «Рефлексивне Я» включає 2 показника:

1. персональна ідентичність: особистісні якості, особливості характеру, опис індивідуального стилю поведінки (добрий, щирий, комунікабельна, наполеглива, іноді шкідливий, іноді нетерплячий і т. д.), персональні характеристики (прізвисько, гороскоп, ім'я і т. д.); емоційне ставлення до себе (я супер, «кльовий»);
2. глобальне, екзистенціальне «Я»: твердження, які глобальні і які недостатньо виявляють відмінності однієї людини від іншого (людина розумна, моя сутність).

2. Проективна методика «Неіснуюча тварина».

Інструкція: «Вигадайте і намалюйте НЕІСНУЮЧУ тварину і назвіть її НЕІСНУЮЧОЮ назвою».

Показники та інтерпретація

РОЗМІЩЕННЯ МАЛЮНКА НА АРКУШІ. У нормі малюнок розташований по середній вертикальній лінії паперу. Папір краще взяти білий або злегка кремовий, не глянцевиий. Малювати олівцем середньої м'якості (ручкою і фломастером користуватися не можна).

Розміщення малюнка ближче до верхнього краю (чим ближче, тим більше виражена якість) трактується як висока самооцінка, як незадоволеність своїм статусом у соціумі, недостатність визнання оточуючими, як претензія на просування і визнання, тенденція до самоствердження.

Розміщення малюнка в нижній частині — зворотна тенденція: невпевненість у собі, низька самооцінка, пригніченість, нерішучість, незацікавленість у своєму статусі в соціумі, у визнанні, відсутність тенденції до самоствердження.

ЦЕНТРАЛЬНА СМИСЛОВА ЧАСТИНА ФІГУРИ (голова або замінююча її деталь). Голова повернена вправо — стійка тенденція до діяльності, дієвості: майже все, що планується — здійснюється або, принаймні, починає здійснюватися (якщо навіть і не доводиться до кінця). Досліджуваний активно переходить до реалізації своїх планів, нахилів.

Голова повернена вліво — тенденція до рефлексії, до роздумів. Це не людина дії: лише незначна частина її задумів реалізується або хоча б починає реалізовуватися. Нерідко їй притаманний страх перед активними діями і нерішучість (чи це відсутність прагнення до дії, чи боязнь активності — слід вирішити додатково).

Положення «анфас», тобто голова на того, хто малює (на себе), трактується як егоцентризм.

На голові розташовані деталі, що відповідають органам чуття - вуха, рот, очі. Значення деталей «вуха» — пряме: зацікавленість в інформації, вагомість думки оточуючих про себе. Додатково за іншими показниками і їх поєднанням визначається, чи робить досліджуваний що-небудь для завоювання позитивної оцінки чи тільки продукує на оцінки оточуючих відповідні емоційні реакції (радість, гордість, образа, смуток), не змінюючи своєї поведінки. Відкритий рот, у поєднанні з язиком, за відсутності промальовування губ, трактується як велика мовна активність (балакучість), в поєднанні з промальовуванням губ — як чуттєвість; іноді і те, й інше разом. Відкритий рот без промальовування язика і губ, особливо закритий, трактується як легкість виникнення побоювань і страхів, недовір'я. Рот із зубами — вербальна агресія, у більшості випадків — захисна (огризається, задирається, грубіян у відповідь на звертання до нього. Для дітей і підлітків характерний малюнок закритого рота округлої форми (боязливність,

тривожність).

Особливе значення надається очам. Це — символ властивого людині переживання страху: підкреслюється різким промальовуванням райдужки. Слід звернути увагу на наявність або відсутність вій. Вії — істероїдно-демонстративні манери поведінки; але для чоловіків жіночні риси вдачі з промальовуванням зіниці і райдужки збігаються рідко. Вії — також зацікавленість в захопленні оточуючих зовнішньою красою і манерою одягатися, надання цьому великого значення.

Збільшений (у порівнянні з фігурою) розмір голови говорить про те, що досліджуваний цінує раціональний початок (можливо, і ерудицію) в собі і оточуючих.

На голові також можуть бути розташовані додаткові деталі: наприклад, роги — захист, агресія. Визначити у поєднанні іншими ознаками — кігтями, щетиною, голками — характер цієї агресії: спонтанна або захисна, у відповідь. Пір'я — тенденція до самовиправдання, до демонстративності. Грива, шерсть, подібність зачіски — чуттєвість, підкреслення своєї статі і іноді орієнтація на свою сексуальну роль.

НЕСУЧА, ОПОРНА ЧАСТИНА ФІГУРИ (ноги, лапи, іноді постамент).
Розглядається розмір цієї частини по відношенню до всієї фігури і форми:

а) масивність цієї частини тіла свідчить про ґрунтовність, обдуманість, раціональність ухвалення рішення, шляху до висновків, формування-думки, опора на істотні положення і значущу інформацію;

б) слабка вираженість або відсутність опорної частини фігури — про поверховість думок, легковажність у висновках і безпідставність думок, іноді імпульсивність в ухваленні рішень.

Звернути увагу на характер з'єднання ніг з корпусом: точне, ретельне або недбале, ноги слабо сполучені або не сполучені зовсім — це характер контролю за своїми міркуваннями, висновками, рішеннями. Однотипність і односпрямованість форми ніг, лап, будь-яких елементів опорної частини — конформність думок і установок в ухваленні рішень, їх стандартність, банальність. Різноманітність у формі і положенні цих деталей — своєрідність установок і думок, самостійність, і не банальність; іноді навіть творче начало (відповідно незвичної форми) або нестандартність думок (ближче до патології).

ЧАСТИНИ, ЩО ПІДІЙМАЮТЬСЯ НАД РІВНЕМ ФІГУРИ. Можуть бути функціональними або прикрашаючими: крила,

додаткові ноги, щупальця, деталі панцира, пір'я, бантики на зразок завитих кучерів, квітково-функціональні деталі — пояснюється як енергія охоплення різних галузей людської діяльності, впевненість у собі, «саморозповсюдження» з неделікатним і нерозбірливим утиском оточуючих або допитливість, бажання брати участь у якомога більшому числі справ оточуючих, завоювання собі місця під сонцем, захопленість своєю діяльністю, сміливість підприємців (відповідно

значенню деталі-символу — крил або шупалець і т. д.). Деталі, що прикрашають вказують на демонстративність, схильність привертають до себе увагу оточуючих, манірність (наприклад, кінь або її неіснуюча подібність в сутані з павиного пір'я).

ХВОСТИ. Виражають відношення до власних дій, рішень, висновків, до своєї вербальної продукції, судячи з того, куди повернені ці хвости: вправо (на листку) або вліво.

Хвости повернені вправо — відношення до своїх дій і пове́дінки. Вліво — відношення до своїх думок, рішень; до втрачених можливостей, до власної нерішучості. Позитивне або негативне забарвлення цього відношення виражене напрямком хвостів угору (впевнено, позитивно, бадьоро) або вниз (незадоволеність собою, сумнів у власній правоті, жаль про зроблене, сказане, розкаювання і т. п.). Слід звернути увагу на хвости, що складаються з декількох, іноді повторюваних, ланок, на особливо пишні хвости, довгі й розгалужені.

КОНТУРИ ФІГУРИ. Аналізуються за наявністю виступів (шипів, панцирів, голок тощо), промальованістю і затемненням лінії контуру. Це захист від оточуючих, агресивність — якщо вона має гострі кути; страх і тривога — якщо має затемнення, «зафарбовування» контурної лінії; побоювання, підозрілість — якщо поставлені щити, «заслони», лінія подвоєна. Спрямованість такого захисту — відповідно до просторового розташування: верхній контур фігури — проти вищестоящих, проти осіб, що мають можливість накласти заборону, обмеження, здійснити примус, тобто проти старших за віком, батьків, учителів, керівників; нижній контур — захист проти глузувань, невизнання, відсутність авторитету у підлеглих, молодших за віком, боязнь осуду; бокові контури — недиференційована боязкість і готовність до будь-якого самозахисту і в різних ситуаціях; те ж саме — елементи «захисту», розташовані не по контуру, а всередині контуру, на самому корпусі тварини. Справа — стосовно процесу діяльності (реальної), зліва — більше своїх думок, переконань, смаків.

ЗАГАЛЬНА ЕНЕРГІЯ. Оцінюється кількість зображених деталей — чи їх тільки необхідна кількість, щоб дати уявлення про вигадану неіснуючу тварину (тіло, голова, кінцівки або тіло, хвіст, крила і т. п.): із заповненим контуром, без штрихування і додаткових ліній і частин, просто примітивний контур, — або має місце щедре зображення не тільки необхідних, але й «ускладнюючих» конструкцію додаткових деталей. Чим більше складових частин і елементів, тим вища енергія. В іншому випадку — економія енергії, астеничність організму, хронічне соматичне захворювання. Те ж саме підтверджується характером лінії — слабка павутиноподібна лінія, «возить олівцем по паперу», не натискаючи на нього. Протилежний же характер ліній — жирна з натиском — не є полярним: це не енергія, а тривожність. Слід звернути увагу на різко продавлені лінії, видимі навіть на зворотному боці листа (судорожний, високий тонус м'язів її руки) — різка тривожність. Звернути увагу також на те, яка деталь, який символ

виконаний таким чином (тобто до чого прив'язана тривога).

ОЦІНКА ХАРАКТЕРУ ЛІНІЇ (дубляж лінії, недбалість, неакуратність з'єднань, «острівці» з ліній, що заходять один на одного, заштриховані частини малюнка, «забруднення», відхилення від вертикальної осі, стереотипності ліній і т. д.). Оцінка здійснюється так само, як і при аналізі піктограми. Те ж саме стосується фрагментарності ліній і форм, незавершеності, обірваності малюнка.

Тематично тварини діляться на загрозливих і нейтральних (подібних до лева, бегемота, вовка або птаха, равлика, мурашки, або білки, собаки, кішки). Це — відношення до власної персони і до свого «Я», уявлення про своє становище у світі, ідентифікація себе по значущості (із зайцем, комашкою, слоном, собакою і т. д.). У даному випадку мальована тварина — представляє того, хто малює.

Уподібнення мальованої тварини людині, починаючи з постановки тварини на дві лапи замість чотирьох або більше, і закінчуючи одяганням тварини в людський одяг (штани, спідниці, банти, пояси, плаття), включаючи схожість морди на обличчя, ніг і лап на руки, — свідчить про інфантильність, емоційну незрілість, відповідно до ступеня вираженості «олюднення» тварини. Механізм схожий (і паралельний) алегоричному значенню тварин і їх характеристик у казках, притчах.

Ступінь агресивності виражений кількістю, розташуванням і характером кутів у малюнку, незалежно від їх зв'язку з тією чи іншою деталлю зображення. Особливо вагомі в цьому відношенні прямі символи агресії — кігті, зуби, дзьоби. Слід звернути увагу також на наголошенні на сексуальних ознаках — вимені, сосках, грудях при людиноподібній фігурі та ін. Це відношення до статі, аж до фіксації на проблемі сексу.

Фігура круга (особливо нічим не заповненого) символізує і виражає тенденцію до потайливості, замкнутість, закритість свого внутрішнього світу, небажання давати звіт про себе оточуючим, нарешті, небажання піддаватися тестуванню. Такі малюнки звичайно дають дуже обмежену кількість даних для аналізу.

Необхідно звертати увагу на випадки умонтування механічних частин у тіло тварини — постановка тварини на постамент, тракторні або танкові гусениці, прикріплення до голови пропелера, гвинта; умонтування в око електролампи, в тіло і кінцівки тварини — рукояток, клавіш і антен. Це часто спостерігається у хворих на шизофренію і глибоких шизоїдів.

Творчі можливості звичайно виражені кількістю елементів, що поєднуються у фігурі: банальність, відсутність творчого начала набирають форми «готової», існуючої тварини (людини, коня, собаки, свині, риби), до якої приєднується теж «готова», існуюча деталь, щоб намальована тварина стала неіснуючою — кішка з крилами, риба з пір'ям, собака з лапами і т. п. Оригінальність виявляється у формі побудови фігури з елементів, а не цілих заготовок.

Назва може виражати з'єднання змістовних частин («заєць, що літає», «бегекіт», «мухожер» і т. п.). Інший варіант — словотворення з книжно-науковим, іноді латинським суфіксом або закінченням («ратолетиус» і т. п.). Перше свідчить про раціональність, конкретну установку при орієнтуванні й адаптації; друге — про демонстративність, спрямовану головним чином на показ власного розуму, ерудиції, знань. Зустрічаються назви поверхнево-звукові без жодного осмислення («лялие», «лиошана», «гратегер» тощо), що знаменують легковажне ставлення до оточуючих, невміння враховувати сигнал небезпеки, наявність афективних критеріїв в основі мислення, перевагу естетичних елементів у думках над раціональними.

Спостерігаються іронічно-гумористичні назви («риночурка», «пузиренд» і т. п.) — при відповідно іронічно-поблажливому ставленні до оточуючих. Інфантильні назви мають елементи, що звичайно повторюються («тру-тру», «люлю», «кукус» і т. ін.). Схильність до фантазування виражена звичайно подовженими назвами («аберосинотиклирон», «гулобарниклета-миєшиния» тощо).

3. Проективна методика незакінчених речень Сакса – Сіднея

Інструкція. Прочитайте уважно ці незакінчені речення, доповнивши їх першим, що спало Вам на думку. Робіть це якнайшвидше. Якщо Ви не можете закінчити яке-небудь речення, залиште його, обвівши кружечком номер, і поверніться до нього пізніше. Будьте правдиві. Ваші відповіді нікому, крім психотерапевта, не будуть відомі.

1. Думаю, що мій батько рідко...
2. Якщо всі проти мене, то...
3. Я завжди прагнув...
4. Якби я посідав керівний пост...
5. Майбутнє видається мені...
6. Коли б не хвороба...
7. Моє начальство...
8. Знаю, що нерозумно, але боюся...
9. Думаю, справжній друг...
10. Коли я був дитиною...
11. Ідеалом жінки (чоловіка) для мене є...
12. Коли я бачу жінку разом із чоловіком...

13. Порівняно з більшістю інших родин, моя родина...
14. Найкраще мені працюється з...
15. Моя мати і я...
16. Усе-таки здорові люди...
17. Зробив би все, щоб забути...
18. Коли б тільки мій батько захотів...
19. Думаю, що я досить вільний, щоб...
20. Я міг би бути дуже щасливим, коли б...
21. Якщо хто-небудь працює під моїм керівництвом...
22. Сподіваюся на...
23. У школі мої вчителі...
24. Більшість моїх товаришів не знають, що я боюся...
25. Не люблю людей, які...
26. Раніше я...
27. Вважаю, що юнаків (дівчат)...
28. Подружнє життя видається мені...
29. Моя родина поводить себе зі мною, як із...
30. Люди, з якими я працюю...
31. Моя мати...
32. Моєю найбільшою помилкою було...
33. Я прагнув би, щоб мій батько...
34. Моя найбільша слабкість полягає в тому...
35. Моя хвороба...
36. Моїм прихованим бажанням у житті...
37. Мої підлеглі...
38. Настане той день, коли...
39. Коли до мене наближається мій начальник...
40. Хотілося б мені перестати боятися...
41. Найбільше люблю тих людей, які...
42. Коли б я знову став молодим...
43. Вважаю, що більшість жінок (чоловіків)...

44. Коли б у мене було нормальне статеве життя...
45. Більшість відомих мені родин...
46. Люблю працювати з людьми, які...
47. Вважаю, що більшість матерів...
48. Коли я був молодим, то почував себе винуватим, якщо...
49. Думаю, що мій батько...
50. Коли мені починає нещастити, я...
51. Коли я даю іншим доручення...
52. Найбільше я прагнув би в житті...
53. Коли я буду старим...
54. Люди, перевагу яких над собою я визнаю...
55. Мої побоювання не раз змушували мене...
56. Коли мене немає, мої друзі...
57. Через хворобу...
58. Моїм якнайживішим дитячим спогадом є...
59. Мені дуже не подобається, коли жінки (чоловіки)...
60. Моє статеве життя...
61. Коли я був дитиною, моя родина...
62. Люди, які працюють зі мною...
63. Я люблю свою матір, але...
64. Найгірше, що мені довелося зробити, це...

У разі затруднення досліджуваному необхідно повторити інструкцію й надати приклад відповіді: «Я гадаю, що мій батько буває неправий». Відповіді досліджуваного групуються в ключі.

Ключ до методики незакінчених речень Сакса – Сіднея

1. Ставлення до матері – речення № 15, 31, 47, 63.
2. Ставлення до батька – речення № 1, 18, 36, 49.
3. Ставлення до родини – речення № 13, 29, 45, 61.
4. Ставлення до жінок (чоловіків) – речення № 11, 27, 43 59..
6. Ставлення до товаришів і знайомих – речення № 9, 25, 41, 56.

7. Ставлення до вищепоставлених осіб на роботі, у школі – речення № 7, 23, 39, 54.
8. Ставлення до підлеглих – речення № 4, 21, 37, 51.
9. Ставлення до товаришів по роботі – речення № 14, 30, 43, 62.
10. Страху й побоювання – речення № 8, 24, 40, 55.
11. Свідомість провини – речення № 17, 32, 48, 64.
12. Ставлення до себе – речення № 2, 19, 37, 50.
13. Ставлення до минулого – речення № 10, 26, 42, 58.
14. Ставлення до майбутнього – пропозиції № 5, 22, 38, 53.
15. Цілі – речення № 3, 19, 36, 52.
16. Ставлення до хвороби – речення № 6, 16, 35, 57.

Обробка результатів

Враховується якість відповіді (зміст закінченого речення), латентний період (час, витрачений на обмірковування відповіді), а також емоційна реакція досліджуваного.

Аналізуючи відповіді досліджуваного, вдається виявити його ставлення до себе, свого минулого, сьогодення, майбутнього, навколишнього середовища та ін.

Чим категоричніші і яскравіші навіть негативні відповіді, що свідчать про конфлікт, тим більше вони говорять про соціальну дезадаптацію досліджуваного.

Методика допомагає зорієнтуватися в різноманітній системі стосунків особистості, виявити порушення цих стосунків, визначити точки застосування психотерапевтичної корекції й реабілітації.

4. Графологічний тест

Графологія – наука про почерк. За почерком можна визначити певні риси характеру людини. Умова проведення тесту: писати слід звичним почерком на нелінованому аркуші.

Розмір літер: бали

дуже маленькі 3

маленькі 7

середні 17

великі 20

Розмір літер:

ліворуч 2

незначний нахил ліворуч 5

нахил праворуч 14

різкий нахил праворуч 6

пряме написання 10

Форма літер:

округлі 9

загострені 10

середні 19

Напрямок почерку:

рядки “повзуть” уверх 16

рядки прямі 12

рядки “повзуть” вниз 1

Інтенсивність (розмашистість і сила натиску):

легка 18

середня 15

дуже сильна 21

Характер написання слів:

схильність до з’єднання букв у слові 11

схильність до окремого написання букв 18

змішаний стиль 15

Загальна оцінка:

почерк старанний, літери чітко виведені	13
почерк нерівний, деякі слова важко причитати	9
літери написані недбало, почерк нерозбірливий	4

Бали Ключ до графологічного тесту

38 –51: Такий почерк характерний людям літнім та зі слабким здоров'ям.

52 – 63: Так пишуть люди нерішучі, пасивні, флегматичні.

64 – 75:Цей почерк характерний людям нерішучим, м'яким, із витонченими манерами, лагідним. Вони дещо наївні, але не позбавлені почуття власної гідності.

76 – 87: Цей почерк притаманний людям щирим, відвертим. Такі люди товариські, вразливі, як правило, хороші сім'янини.

88 – 98:Люди з таким почерком відрізняються чесністю і добropорядністю, мають сильну стійку психіку, вони ініціативні, рішучі і кмітливі.

99 – 109:Це індивідуалісти. Вони мають запальний характер і гострий розум. Зазвичай незалежні у думках і вчинках, але водночас часто ображаються і важкі у спілкуванні. Це люди обдаровані, схильні до творчості.

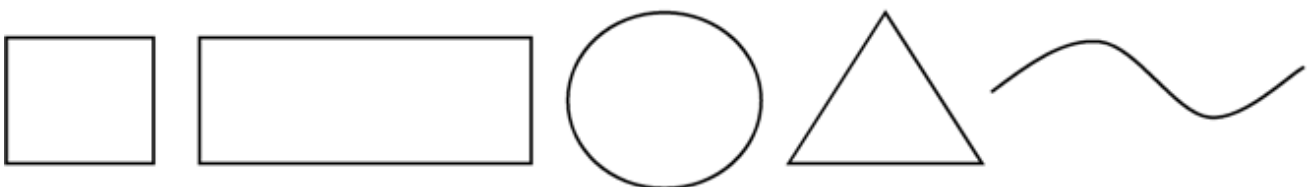
110 – 121:Це почерк людей безвідповідальних, недисциплінованих, грубих і зарозумілих.

5. Психогеометричний тест (Сьюзен Дилінгер)

Психогеометрія – цікава практична система дослідження особистості. Вона створена і широко застосовується в США. Її автор – фахівець з підготовки управлінських кадрів. За деякими даними ефективність правильно виконаного тесту досягає 85 %.

Цей тест посилює і дозволяє частково усвідомити наше підсвідоме, інтуїтивне “відчуття” інших людей. Тому, виконуючи його, намагайтеся дослухатися до своєї інтуїції і, по можливості, “відключити” раціональну логіку, логічну частину нашого “Я”.

Інструкція: Виберіть із п'яти фігур ту, стосовно якої ви можете сказати: це – Я. Спробуйте відчутти свою форму! Якщо вам буде важко зробити це, то виберіть фігуру, яка першою привернула вашу увагу. Потім прорангуйте фігури, які залишилися поза вашою увагою і запишіть їхні назви під відповідними номерами. Остання фігура під номером 5, буде точно не вашою формою, тобто формою, яка підходить вам найменше

Коротка психологічна характеристика основних “форм” особистості.

Фігура, що опинилася на першому місці, – це Ваша основна фігура чи суб’єктивна форма. Вона дозволяє визначити Ваші основні, домінуючі риси характеру чи особливості поведінки. Риси фігур, які Ви обрали наступними, – це риси, які Ви демонструєте тим рідше, чим далі від першої знаходиться та чи інша фігура. Остання, п’ята фігура вказує на форму людини, взаємодія з якою викликає у Вас найбільші труднощі.

Може статися, що жодна фігура Вам, чи іншій людині, не підходить. Тоді людину можна описати комбінацією з двох або навіть трьох форм.

Нарешті, може статися, що Вам важко вловити інтуїтивне відчуття форми себе чи іншої людини. Тоді почніть з характеристик, що наведені для п’яти форм, намагайтеся використати їх для розуміння людей даного типу та прогнозу їх поведінки і поступово тренуйте в собі відчуття геометричної форми цих людей.

Квадрат. Якщо вашою основною формою є квадрат, то ви невтомний працівник. Працелюбність, наполегливість, потреба доводити розпочату справу до кінця, старанність, яка дозволяє досягати завершення роботи, – це те, чим відомі істинні “люди-квадрати”. Витривалість, терпіння і методичність зазвичай роблять їх висококласними спеціалістами у своїй галузі. Цьому сприяє невтомна потреба в інформації та колекціонування найнеймовірніших відомостей.

“Люди-квадрати” скоріше “вираховують” результат, аніж здогадуються про нього. Вони надзвичайно уважні до деталей, дрібниць, а також люблять раз і назавжди заведений порядок. Усі ці якості сприяють тому, що “квадрати” можуть стати відмінними адміністраторами, виконавцями, але рідко бувають хорошими розпорядниками, менеджерами. Звичайно, всі названі чесноти “людей-квадратів” мирно співіснують зі слабкими місцями.

Трикутник. Ця форма символізує лідерство, і багато “трикутників” відчувають у цьому своє призначення: “Народжені, щоб бути лідерами”. Найхарактернішою особливістю “людей-трикутників” є здатність концентруватися на головній меті. Вони – енергійні, сильні особистості, які ставлять прозорі цілі і, як правило, досягають їх.

“Люди-трикутники” дуже впевнені в собі, хочуть постійно відчувати свою правоту. Це робить їх особистостями, які постійно конкурують з іншими. “Трикутник” – це установка на перемогу.

Із “Трикутників” виходять прекрасні менеджери найвищого рівня управління. Саме до таких висот вони і прагнуть. І допомагає їм у цьому ще одна якість – майстерність “політичної інтриги”. Взагалі, “Трикутники” дуже симпатичні, привабливі люди, які змушують все і всіх обертатися навколо себе і без яких наше життя втратило б усю гостроту відчуттів.

Прямокутник. Символізує стан переходу та змін. Це люди, незадоволені тим способом і стилем життя, який вони ведуть у даний час, а тому перебувають

у пошуках кращого становища.

Найбільш характерні риси “Прямокутників” – непослідовність і непередбачуваність вчинків упродовж перехідного періоду. Тим не менш, як і у всіх людей, у “Прямокутників” виявляються і позитивні якості, що приваблюють до них оточуючих. Це, перш за все, допитливість, жвавий інтерес до всього, що відбувається, та сміливість. Правда, зворотним боком цього явища є надмірна довірливість, навіюваність, наївність. Тому “Прямокутниками” легко маніпулювати.

Якщо ви дійсно маєте “прямокутну форму”, будьте обережні! І пам’ятайте, що “прямокутність” – це лише стадія. Вона мине – і ви вийдете на новий рівень особистісного розвитку та збагатитесь набутиим досвідом.

Коло. “Люди-кола” – це найкращі комунікатори серед п’яти форм, насамперед тому, що вони найкращі слухачі. Їм характерна висока чутливість, розвинута емпатійність – здатність співпереживати, співчувати, емоційно відгукуватися на переживання іншої людини. “Людина-коло” відчуває чужу радість і відчуває чужий біль, як свій власний. “Люди-кола” відмінно “бачать” людей і в одну мить можуть розпізнати облудника та брехуна. Вони “вболівають” за свій колектив і високопопулярні серед колег по роботі. Але, як правило, вони слабкі менеджери і керівники у сфері бізнесу.

По-перше, “Люди-кола”, через їх спрямованість скоріше на людей, ніж на справу, надто намагаються догодити кожному. По-друге, “Кола” не відрізняються рішучістю. Якщо їм випадає керувати, то вони обирають демократичний стиль керівництва і намагаються обговорити практично будь-яке рішення з більшістю та заручитися підтримкою.

Можна сказати, що “Кола” – природжені психологи. Для того, щоб очолити серйозний бізнес, “Людам-колам” не вистачає організаторських навичок.

Зигзаг (хвилясті лінії). Ця фігура символізує креативність, творчість. Це найбільш унікальна і єдина розімкнута фігура з п’яти. Якщо ви чітко обрали хвилясту лінію як свою основну форму, то ви, скоріше за все, істинний “право-півкульний” мислитель, вільнодумача людина.

“Зигзаги” схильні бачити світ постійно змінним. Тому для них немає нічого більш нудного, ніж речі, які ніколи не змінюються: постійність, шаблон, правила та інструкції; люди, які завжди з усім погоджуються або роблять вигляд, що погоджуються.

“Зигзаги” просто не можуть продуктивно працювати у добре структурованих ситуаціях, їм необхідна різноманітність, високий рівень стимуляції та незалежність від інших на своєму робочому місці.

“Зигзаг” – найзбудливіша з усіх п’яти фігур. При цьому “людині-зигзагу” не вистачає компромісності: вона нестримана, дуже експресивна, що разом з ексцентричністю часто заважає їй втілювати свої ідеї в життя.